

İHYA

İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi / İhya International Journal of Islamic Studies

Wadah Khanfar

İlk Bahar: Hz. Paygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasi Bir Okuma

Trc. Mehmet Yuşa Solak-Hasan Hacak. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021, İsn: 9786059114172, 511 sayfa

Değerlendiren

Mustafa SOYCAN

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

mustafasoycan16@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3619-0005

Makale Bilgisi/Article Information	
Makale Türü / Article Types:	Kitap Değerlendirmesi/Book Review
Geliş Tarihi / Date Received:	21 Mart 2023 / 21 March 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted:	20 Nisan 2023 / 20 April 2023
Yayın Tarihi / Date Published:	20 Temmuz 2023 / 20 July 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season:	Temmuz 2023 / July 2023
Cilt / Volume: 9, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 868-879.	

Atıf / Cite as: Soycan, Mustafa. "Wadah Khanfar, İlk Bahar: Hz. Paygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasi Bir Okuma. trc. Mehmet Yuşa Solak-Hasan Hacak. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021, 511 sayfa [Wadah Khanfar, İlk Bahar: Hz. Paygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasi Bir Okuma. trans. Mehmet Yuşa Solak-Hasan Hacak. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021, 511 pages]". İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi-İhya International Journal of Islamic Studies 9/2 (Temmuz/July 2023), 868-879. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8111396>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Mustafa SOYCAN**).

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayri Ticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

OpenAIRE **TR**IZIN **OPEN ACCESS**

İHYA

İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

Öz

Hz. Peygamber'in hayatı modern dönemde birçok araştırmaya söz konusu olmuştur. Bunlardan birisi de Wadah Khanfar'ın kaleme aldığı ve Türkçe'ye "İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma" ismiyle kazandırılan çalışmadır. Eserde Hz. Peygamber'in hayatı siyasi ve stratejik açıdan değerlendirilerek onun evrensel misyonu ve nebevi liderliğinin günümüz Müslümanları için örneklik oluşturabilme imkânları ortaya konmaya çalışılmıştır. Modern dönemde Müslüman toplumlar ağır bir sosyal, kültürel ve ekonomik bunalım içerisinde bulunuyorlar. Bunun nedeni de derin bir epistemolojik kriz yaşamalarıdır. Bunu aşmanın bir yolu da Hz. Peygamber'in hayatını yücelterek ve sıradanlaştırarak değil, onun yaşamını modern bilgi ve tecrübelerden de yararlanarak yeniden okumaktan geçmektedir. Bunu da taklidin esaretinden kurtulmuş, sorunların zamanın değişmesinden değil, zihinlerin tembelliğinden kaynaklandığını idrak eden özgür bilinçler yapacaktır. Bu bilinç; hayata anlam ve misyon kazandıran ahlâkî ve varoluşsal gayelere sahip, kendinden emin ve dengeli bir benliktir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, siyasi, stratejik, siyer, İslâm Tarihi.

Abstract

The life of the prophet has been the subject of many researches in a modern period. One of them is the work by Wadah Khanfar and given to Turkish (first spring); a strategic and political reading about the life of the prophet Hz. In the work, the life of the prophet was evaluated from a political and strategic point of view, and her universal mission and the possibilities of her prophetic leadership to set an example for today's muslims were tried to be revealed. In the modern era muslim societies are in a heavy social, cultural and economic crisis. This is because they are experiencing a deep epistemological crisis. One way to overcome this is to reread the prophet's life not glorifying and ordinaryizing it, but by making use of modern knowledge and experience. Free consciousnesses who realize that the problems freed from the bondage of imitation are not caused by the change of time. But by the laziness of the minds will do this. This consciousness; a self confident and balanced self with moral and existential goals that gives meaning and mission to life.

Keywords: Hz. Muhammad, political, strategic, Prophetic Biography. Islamic History.

Extended Abstract

The life of the prophet has been the subject of many researches in a modern period. One of them is the work by Wadah Khanfar and given to Turkish (first spring); a strategic and political reading about the life of the prophet Hz. In the work, the life of the prophet was evaluated from a political and strategic point of view, and her universal mission and the possibilities of her prophetic leadership to set an example for today's muslims were tried to be revealed. In the modern era muslim societies are in a heavy social, cultural and economic crisis. This is because they are experiencing a deep epistemological crisis. One way to overcome this is to reread the prophet's life not glorifying and ordinaryizing it, but by making use of modern knowledge and experience. Free consciences who realize that the problems freed from the bondage of imitation are not caused by the change of time. But by the laziness of the minds will do this. This consciousness; a self confident and balanced self with moral and existential goals that gives meaning and mission to life.

The strategic aspect of Hz. Muhammad's biography should be approached on four basis. The first of these reference sources is the Qur'an; secondly, comparing the information in the sources of the siyer with the information in the sources of the nations such as Persian, Roman, Abyssinian and Himyeri about this period; third, to examine individual events in their general context; the fourth is to look at strategic events from a holistic perspective.

When we examine the life of Hz. Muhammad from this perspective, we can reach the following conclusions: Since the first revelation, Hz. Muhammad had two important missions. The first is the universality of his prophecy and that it will last until the Day of Judgment; the second is that he is sent as a mercy to the worlds. That is, the mission and purpose of the Prophet is clear. These two fundamental principles it formed the basis of all the actions of the Prophet.

The main factors that made the Prophet's invitation successful and the most important reason why his message caused a strategic earthquake at the global level in the world system that had been formed for many centuries is that he was always consistent and harmonious in his behavior as a leader; clearly revealing his purpose and method, taking into account the common experience of humanity. He has analyzed regional-global alliances and forces very well and has a deep knowledge of the realities of the society he was born and raised in and the world around him.

The basic principles of Hz. Muhammad's strategic method are as follows: It is based on improvement and morality and does not have a destructive nature. He did not act hastily in his judgment and followed a gradual defense method. He has an active strategy and high foresight with deep optimism. It is that it never gives place to social conflicts and does not confront all of its opponents at the same time. It is to follow an objective method away from emotion and excitement with a flexible and versatile strategy.

In order to rebuild the great Islamic civilization that today's Muslims dream of, if the reasons underlying these strategic and political achievements of Hz. Muhammad were subjected to a new reading, they would have taken an important step in overcoming the political, military and cultural problems they experienced.

Giriş

Filistin asıllı Wadah Khanfar'ın kaleme aldığı “*er-Rebûlevvel: Kırâe siyâsiyye ve istirâtîciyye fi's-sîreti'n-nebevîyye*” isimli eser, yayınlandığı yıla eş zamanlı olarak 2020 yılında Mehmet Yuşa Solak ve Hasan Hacak tarafından Türkçe'ye “*İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma*” ismiyle kazandırılmıştır. Eser, Hz. Peygamber'in risâletiyle başlayıp Mekke'nin fethine kadar gerçekleşen olayları stratejik ve siyasî açıdan ele alan tematik bir siyer çalışmasıdır. Eser hakkında daha önce Ramazan Sami Köse¹ ve Abdulkadir Macit² tarafından ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmıştır. Fakat bu çalışmalar eseri üslup, içerik, literatüre katkısı, kaynakça, özgünlük ve bilimsel yeterlilik açısından değerlendirmemiş, bir nevi tanıtımını yapmışlardır. Bu çalışmada ise eser yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde incelenip değerlendirilmeye çalışılmış ve dikkat çeken hususlar eserin aslıyla karşılaştırılmıştır.

1. Üslup, Literatüre Katkı ve İçerik

Okuyucuya tercüme bir eser hissi vermemesi nedeniyle Türkçe tercümesinin akıcı bir üsluba sahip olduğu söylenebilir. Fakat eserde yer yer tercüme ve üslup hataları bulunmaktadır. Bu tür eserlerin dilimize kazandırılması siyer yazımındaki yeni yaklaşımlarla gelinen düzeyi anlamamıza fırsat sunması açısından büyük bir ehemmiyete haizdir. Eser şekil özellikleri ve editöryal açıdan özenle hazırlanmıştır denilebilir. Fakat eserin eksikliklerden biri dipnotlar konusunda izlenen yöntemdir. Yazar konuyla ilgili bazı bilgileri verirken dipnot kullanmış fakat bazen de dipnota yer vermemiştir. Öte yandan dipnotlarda da kendi içerisinde birçok tutarsızlık bulunmaktadır. Bazen sadece eserin yazarının ismi verilmekte bazen eserin ismi ile yetinilmekte bazen de eserin yazarı ve ismi verilerek cilt ve sayfa numarasına yer verilmemektedir. Bu da eserde verilen bilgilerin tahkik ve teyidini zorlaştırmaktadır. Eserin kaynakça açısından yeterince zengin olduğu söylenemez. Çoğunluğu klasik dönem kaynakları olmak üzere otuz ikisi Arapça kaynak, yedisi İngilizce, birisi de Türkçe olmak üzere kırk kaynağa yer verilmiştir. Modern dönemde yapılan çalışmalardan yararlanma ise oldukça sınırlı kalmıştır.

Kitap; tarihin seyrini sıra dışı ve özel kişilerin değiştirdiğini ve bu kişilerin milletlerin hayatında millî ve mânevî kimliğin oluşumunda en etkili unsur olduğu tezini ileri sürmektedir. Bu tarihî kişilerin başarılarının ardındaki temel saikin askerî ve ekonomik etkenler olduğunu belirtmektedir. Yazar, tarih yapıcı bu müstesna kişilerden birisinin de Hz. Peygamber olduğunu vurgulamakta ve onun da diğer liderler gibi küresel, hızlı ve köklü bir stratejik devrim gerçekleştirdiğini fakat Hz. Peygamber'i farklı kılan temel hususun öz itibarıyla biricik olduğunu belirtmektedir. Yazara göre Hz. Peygamber'in devrimini gerçekleştiren izlediği stratejik yöntem; otoritenin merkezileşmesi, servet birikimi ve milliyetçiliğe karşı olduğu için emperyalist değildir. Hz. Peygamber'in eylemlerini benzersiz ve orijinal kılan da budur. Yazar eserin tamamında modern kavramlar eşliğinde Hz. Peygamber'in hayatının siyasî boyutunu evrensel bir bakış açısıyla okumaya çalışmaktadır. Kitabın iç düzeni; son sahne, önsöz, giriş ve yirmi bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş kısmında; son ilahi mesajın evrensel olduğunu, bu nedenle de geleceğe dönük ve temel prensipleri

¹ Ramazan Sami Köse, “İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2021), 215-224.

² Abdulkadir Macit, “Wadah Khanfar, İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma”, *İnsan ve Toplum*, (2021), 219-225.

itibariyle değişime ve ilaveye ihtiyacı olmadığını, nihai amacının özünde tevhit bulunan ahlak temelli küresel bir sistem inşa etmek olduğunu tespitini yapmakta ve bunun da dinin temel sabiteleri ile gelişen insan aklının sürekli etkileşimiyle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Şayet bu amaç gerçekleşmemiş ise -ki günümüzde durum tam da bundan ibarettir- bunun nedeni mesajın kendisi değil mesajı anlamakla sorumlu olan modern aklın kriz ve durgunluk yaşamasıdır.

Esere göre Hz. Peygamber'in davetini başarıya ulaştıran temel unsurlar ile mesajının uzun asırlar boyunca oluşmuş bulunan dünya sisteminde küresel düzeyde stratejik bir depreme neden olmasının en önemli nedenleri şunlardır: O, bir lider olarak her zaman davranışlarında tutarlı ve uyumlu olmuştur. Amacı ve yöntemi çok açıktır. İnsanlığın ortak tecrübesini dikkate almıştır. Bölgesel-küresel ittifaklar ve güçleri çok iyi analiz etmiştir. Doğup büyüdüğü toplumun ve etrafındaki dünyanın gerçekleri hakkında da derin bir bilgiye sahiptir.

Yazar, Hz. Peygamber'in biyografisinin stratejik yönüne değinen bu eserini dört esasa göre ele almaktadır. Bu referans kaynaklarının ilki Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ona göre Kur'ân âyetlerini nüzül sırasına uygun olarak kendi bağlamında değerlendirmek Hz. Peygamber'in hayatını doğru bir şekilde anlamak için kapsamlı bir kaynaktır. İkinci esas; siyer bilgilerini incelerken Pers, Roma, Habeş ve Himyerîler gibi milletlerin bu döneme ilişkin kaynaklarında yer alan bilgilerle mukayese edilmesidir. Yazar, bu konuda Hz. Peygamber'in Habeşistan, Romalılar ve Perslerle ilişkilerini incelerken bahsi geçen yönteme başvurmuştur. Üçüncü esas, münferit olayları genel bağlamında incelemek, dördüncü esas ise stratejik olaylara bütünsel bir perspektiften bakmaktır.

Yazara göre Hz. Peygamber'in iki önemli misyonu vardır. Daha ilk vahiyden itibaren ona risâletinin evrenselliği ve kıyamete kadar süreceği bildirilerek görev alanının sınırları çizilmiş sonra da risâletinin gayesinin âlemlere rahmet olduğu vurgulanmıştır. Yani Hz. Peygamberin vazifesi ve gayesi bellidir. Bu iki temel ilke Hz. Peygamber'in bütün eylemlerinin esasını oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in stratejik metodunun ilk ilkesinin, ıslah ve ahlak temelli olması; ikinci ilkesinin yok edici bir mahiyete sahip olmaması; üçüncü ilkesinin, hüküm vermede aceleci davranmayıp kademeli bir savunma yöntemi takip etmesi; dördüncüsünün, derin bir iyimserliğe sahip olması; beşincisinin, edilgen değil aktif bir stratejiye ve yüksek bir öngörüye sahip olması; altıncısının, toplumsal ihtilaflara asla yer vermemesi; yedincisinin, hasımlarının tamamını aynı anda karşısına almaktan uzak durmasını; sekizincisinin, esnek ve çok yönlü bir strateji izlemesi ve dokuzuncu ilkesinin ise duygu ve heyecandan uzak objektif bir yöntem izlemesidir. Kitapta bu ilkelerden hareketle Hz. Peygamber'in stratejik siyaseti yirmi bölümde incelenmektedir.

Birinci bölüm "Mekke: Mekân ve Makam" başlığı taşımaktadır. Yazar, Mekke'nin risâlet mekânı olarak seçilmesinin tarihi ve coğrafi nedenlerine yer vermiş ve son mesajın ancak ve ancak Mekke'den çıkabileceği sonucuna ulaşmıştır. Kitabın bu bölümünde Mekke'nin topoğrafyasına, ilk yerleşimcilerine, sosyal hayatın gelişmesine, Kureyş kabilesinin tarihi serencamına ve ticarî ilişkilerine dair bilgilere yer verilmektedir. Kureyş, ilâf (ticarî anlaşmalar) ile Hicaz ve yarımadanın kuzey kesiminde yeni bir ekonomik ve politik harita oluşturmuştur. Bu da onu ilgili haritanın merkezine koymuştur. Yazara göre ilâf, ticarettten siyasete kadar Kureyş kabilelerini birçok açıdan etkilemiş ve gelecekte Mekke ile Medine İslâm devleti arasındaki çatışmaların anlaşılmasında da merkezi bir rol oynamıştır.

Yazar, Kâbe hizmetlerinin taksimi hususunda Kureyş kabileleri arasında çıkan ihtilaf sonucunda oluşan Hilfü'l-Mutayyebûn (Güzel Kokulular İttifakı) ile Hilfü'l-Ahlâf (Yeminliler İttifakı) hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır: Güzel kokulular ittifakı ahlaki meziyetlerin, cömertliğin ve adaletin temsilcileridir. Yeminliler İttifakı ise menfaatine düşkün, güçlerini korumak uğruna her türlü değeri hiçe sayan ve gaddar bir zihniyete sahiptir.³

Kitabın ikinci bölümüne “Mekke'nin Çevresindeki Dünya” başlığı verilmiştir. Yazar bu bölümde Mekke'nin çevresinde yer alan Pers, Bizans, Habeşistan ve Yemen'i merkeze alarak o dönemde dünyaya yön veren tarihsel olaylara ve bu olayların İslâm'ın serüvenindeki etkilerine değinmiş ve İslâm'ın doğuşu esnasında uluslararası sistemi tanımlayan temel kavramın “çatışma” olduğu tespiti yapmıştır.

Kitabın üçüncü bölümü “Mekke: Periferiden Merkeze” başlığını taşımaktadır. Yazar, önsözde Hz. Peygamber'in hayatını stratejik açıdan doğru anlamak için öncelikle miladi beşinci ve altıncı yüzyıllarının siyasî haritasının ve bölgesel-küresel güç merkezlerinin iyi bilinmesi gerektiğini belirtmiş, bunu adım adım eserine yansıtmış ve bu bölümün merkezine Mekke'yi yerleştirmiştir. Ona göre Mekke'nin ekonomik ve sosyal yapısındaki paradigma değişimi Hâşim'in, Bizans ve Şam'dan Yemen'e kadar ticaret güzergâhında bulunan kabilelerle yaptığı ilâf anlaşmasıyla başlamıştır. Kureyş'in yapılan bu anlaşmalardan sonra izlediği denge ve tarafsızlık politikası sonucunda ticari ilişkilerinin gelişimine paralel olarak siyasî, sosyal ve ekonomik paradigması tamamen değişmiş, refah seviyesi çok yükselmiş ve dünyaya farklı bir açıdan bakmaya başlamıştır.

Kitabın dördüncü bölümü “Kureyş'in İstisnai Konumu”na tahsis edilmiştir. Yazar bu bölümde Kureyş'in kabile yapısı, kültürel değerleri ve siyasî yapısı hakkında geniş bir değerlendirme yaparak bu atmosferin risâletle etkileşimine dair bir nevi ön hazırlık yapmıştır.

Beşinci bölüm “Mekke Gelecekle Mücadele Ediyor” başlığıyla sunulmuştur. Bu bölümde risâlet öncesi Kureyş'in kabile yapısı, Dârünnedve'nin işlevi, Mekke liderlerinin sosyo-ekonomik durumu ve Kureyş'in Kâbe'ye yüklediği anlam hakkında bilgi ve yorumlara yer verilmiştir. Çünkü bu hususlar bilinmeden onların risâletle ilişkilerinin mahiyeti anlaşılabilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in risâletle görevlendirilmesine, ilk vahyin alınışıyla birlikte takip ettiği stratejiye dair bilgilere yer vermektedir. Yazara göre büyük planların iki ana bileşeni vardır: Öncelikle tutarlı ve net bir vizyon, sonra da bunları uygulayabilecek özverili, etkileşimli ve kabiliyetli bir ekip. Peygamberliğin ilk üç yılı Hz. Peygamber ve küçük ekibi için üst düzey bir eğitim ve öğretim dönemi olmuştur. Yazara göre Hz. Peygamber daha ilk günden itibaren izlediği stratejiyle Mekke toplumunda yatay ve dikey hareketliliği sağlayarak yeni bir insan ve toplum modelinin temellerini atmıştır. Bu dönemde Hz. Peygamber'in izlediği temel stratejilerden birisi de inisiyatif kullanma ve rakibin çizdiği çerçeveye kendini sınırlandırmamadır. Hz. Peygamber bu dönemde vahyin de yönlendirmesiyle harekete geçeceği zamanı özel olarak seçmiştir. Böylece Kureyş'i reaksiyoner davranışlara sevk etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke döneminde izlediği bir diğer yöntem de eski Kureyş'in karşına yüzü geleceğe dönük, genç, aksiyoner, muvahhit, özgürlük, adalet ve eşitlik ilkelerini benimsemiş yeni Kureyş'i inşa etmektir. Resûlullah bunu Mekke'de çekirdek bir kadro kurarak gerçekleştirmiştir. Ayrıca yazar

³ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, çev. Mehmet Yuşa Solak-Hasan Hacak (İstanbul: Vadi Yayınları, 2021). 41-61, 125, 135, 139.

bu bölümde Habeşistan'a hicret ve bu hicretin ne anlama geldiğine ver vermiş, Habeşistan kralı Necâşî'nin kimliği hakkında klasik eserlerdeki bilgilerin sorunlu olduğuna dikkat çekmiştir.

Yazarın Habeşistan'a hicretin sebep ve sonuçlarına dair verdiği bilgiler genel kabul görmüş bilgilerden bir hayli farklılık arz etmektedir. Şöyle ki Habeşistan'a giden ilk Müslümanların aynı zamanda buradaki ilk daimî elçiliği oluşturdukları görüşündedir.⁴ Cafer b. Ebû Tâlib ve beraberindeki bazı Müslümanların Hayber'in fethinden sonra dönmelerinin gerekçesini de buna delil olarak göstermektedir.⁵

Altıncı bölüm "Geleceğe Hicret" başlığı taşımaktadır. Yazara göre İsrâ olayı Hz. Peygamber için devlet kurma konusunda evrensel yasalar ve devletin meşruiyetini sürdürmesi hususunda bir eğitim programıdır. İsrâ suresi Hz. Peygamber'i her yönüyle hicrete hazırlamıştır. Yedinci bölüm, Hz. Peygamber'in Medine'de izlediği stratejiyi ele almıştır. Hz. Peygamber, Medine stratejisini Kureys'in İslâm'a girmesinin Arap yarımadasının İslâm'a girmesi anlamına geldiğinin bilinci üzerine inşa etmiştir. Çünkü Kureys, yarımadaının en saygın ve nüfuzlu kabilesiydi. İlâf sayesinde dış dünyaya açılarak diğer Arap kabilelerinin sahip olamadıkları tecrübe ve diplomatik becerilere sahip olmuşlardır. Bu değerler aynı zamanda onlarda üstünlük duygusu oluşturmuş ve dolayısıyla ilahi mesaja karşı kibirli bir tutuma sevk etmiştir. Hz. Peygamber, bu sorunun üstesinden gelebilmek için öncelikle Kureys'in ticari kabiliyetlerini azaltıcı tedbirlere başvurmuş, Mekke ilâfı yerine Medine ilâfını oluşturma çabası içine girmiştir.⁶

Yazar tarihi hadiselerin birbirinden bağımsız gelişmediğini, birbirini etkileyip tamamladığını kitapta planlı bir şekilde ortaya koymuştur. Sekizinci bölümde Hz. Peygamber'in adım adım stratejik hedeflerini gerçekleştirirken Mekke'nin yaşadığı liderlik krizini incelemiş ve bunun Bedir Savaşı'na olan etkisini ortaya koymuştur.⁷

Hz. Peygamber'in başlangıçtan itibaren Mekke'ye karşı izlediği siyaset kaçınılmaz olarak Bedir Savaşı'yla sonuçlanmıştır. Yazar bu durumu dokuzuncu bölümde "Furkân" başlığı altında incelemiştir. Yazara göre Bedir Savaşı yeninin doğuşu, eskinin ise hezimetidir.⁸ Onuncu bölümde ise Bedir Savaşı'nın Mekke'nin siyasî yapısında meydana getirdiği değişim incelenmiştir.⁹

Yazar, on birinci bölümü kitabın muhtevasıyla uyumlu bir şekilde "Uhud: Kriz Yönetim Dersleri" olarak belirlemiştir. Yazar, bu başlık altında Uhud Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını incelemiş ve bu savaşın Müslümanlara şu mesajları verdiğini belirtmiştir: İlahi yasalar hiç kimseye ayrıcalık tanımamaktadır. Zafere ulaştıran temel ilkeler; nesnel olma, tam hazırlık, planlama ve disiplindir. Müslümanlar Uhud Savaşı'nda bunların ihmali neticesinde mağlup olmuşlardır. Yazar, Uhud Savaşı'nda Mekke müşriklerinin Müslümanlara müsle yapmasına değinmiş ve bu yapılanların Arap savaş gelenekleriyle bağdaşmadığını belirtmiştir.¹⁰

⁴ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 186-189.

⁵ Konu hakkındaki farklı bir değerlendirme için bk. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1995), 2/1018.

⁶ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 237-248.

⁷ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 249-255.

⁸ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 257-282.

⁹ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 283-292.

¹⁰ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 293-323.

Yazar, on ikinci bölümde Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı sonrası stratejik eylemleri hakkında bilgi vermiştir.¹¹ On üçüncü bölümde ise Müslümanların "sarsıntı" yaşadığı Hendek Savaşı'na yer vermiştir. Müslümanlar bu savaşa Uhud Savaşı'ndan aldıkları derslerden hareketle hazırlanmışlardır. Hendek Savaşı öncesi yapılan hazırlıklar Müslümanlara organize olabilme, rol paylaşabilme, askerî saha planlaması, farklı stratejiler uygulama ve ekip çalışması gibi birçok yenilikçi fikirler ve bunları uygulayabilme becerisi kazandırmıştır. Bunlar sıcak çatışmalara ve ferdi düellolara alışkın olan Araplar için yeni ve şaşırtıcı şeylerdi. Ayrıca Hendek Savaşı'nda savaşın seyrini belirlemede etkin rol oynadığına dair klasik kaynaklarda yer alan Nuaym b. Mes'ûd'un bu rolü hakkında eleştirel bir yaklaşım sergilenmiştir.¹²

Hendek Savaşı'nın sonucunun "Stratejik Devrim"e neden olduğu belirtilerek on dördüncü bölüme bu başlık uygun görmüştür. Yazara göre Hendek Savaşı Arap yarımadasında güç dengelerini değiştirmiş ve stratejik anlamda büyük bir sarsıntıya neden olmuştur. Bu savaş, Mekke'yi siyasî ve ekonomik açıdan çok olumsuz etkilemiştir. Yazar, hicretin beşinci ve altıncı yılındaki askerî faaliyetlere yer vermiş ve bunları "büyük istila" ara başlığıyla sunmuştur.¹³

Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerinde esas aldığı temel yaklaşım da şu şekilde ifade edilmektedir: Hz. Peygamber, herhangi bir askerî lider gibi zafer kazanıp egemen olmayı ve düşmanı yenmek için her türlü eylemi meşru gören bir fatih değildir. O, bu konuda rahmet peygamberi olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak hareket etmiştir.¹⁴

Yazar, on beşinci bölümde Hudeybiye Antlaşması'na yer vermiş ve konu başlığını "İslâm Ümmetinin Şahlanışı" olarak belirlemiştir. Yazar, Hudeybiye'de gerçekleşen Bey'atü'r-rıdvân'ın Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi üzerine gerçekleştiği şeklindeki geleneksel yaklaşımın doğru olmadığını, Hz. Osman'ın farklı bir görev için Mekke'ye gönderildiği bilgisine yer vermektedir. Yazara göre bu biat, çözüm için gerilimi tırmandırmak amacıyla yapılmıştır. Yazara göre sahâbîlerin Hudeybiye Antlaşması'na tepkileri ve Hz. Peygamber'in onlara karşı tutumu yeni İslâm toplumuna özgü ilkeler taşımaktadır.¹⁵

Yazar on altıncı bölümde Hayber'in fethini ele almış ve bunun siyasî, ekonomik ve askerî sonuçlarına yer vermiştir. Bir sonraki bölümde ise Hayber fethi sonrası Medine'nin yarımada siyasî ve ekonomik olarak merkezi bir rol üstlenmeye başladığını belirtmiş ve ifâ edilen kazâ umresinin Mekke'nin fiili olarak fethedilmesinden önce ahlâkî fethini gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.¹⁶

Esere göre Hz. Peygamber, sadece Arap yarımadasındaki eylemlerine odaklanmamış, mesajının evrensel olmasının gereği olarak dış dünyayla da etkileşimini sürdürmüştür. Bu da onun izlediği stratejisinin evrensel boyutlu olduğunun göstergesidir. Hz. Peygamber bu amaçla bölgesel ve küresel güçlere elçiler göndermiştir. Yazara göre Hz. Peygamber'in bu dönemdeki stratejisi, on sekizinci bölüme başlık olarak seçtiği "Yeni Dünyaya Sesleniştir." Bu süreçte gerçekleşen Ebu Süfyân

¹¹ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 325-340.

¹² Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 341-354.

¹³ Wadah Khanfar, *er-Rebûlevvel*, (Beyrut: Cüsûr lil-tercüme vel-neşr, 2020), 284.

¹⁴ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 355-367.

¹⁵ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 369-402.

¹⁶ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 403-422.

ile Herakleios buluşmasına dair rivâyetlerin yeniden incelenmesi gerektiği de belirtilmiştir. Ayrıca Mute Savaşı yeni bir stratejik ufka doğru gerçekleşen açılmıdır.¹⁷

Müellife göre Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden itibaren siyasî ve stratejik eylemlerinin merkezine Mekke'nin fethini koymuştur. Çünkü O, Mekke'nin İslâm'a girmesiyle yarımadanın İslâmlaşma sürecinin tamamlanacağını bilincindedir. Bu nedenle Mekke'nin fethi "en büyük fetihtir." On dokuzuncu bölümde Hz. Peygamber'in siyasî ve stratejik hedeflerini nasıl gerçekleştirdiğinin genel bir değerlendirmesi yapılmış ve Mekke fethinin İslâm tarihi ve Müslümanlar için önemi vurgulanmış ve bütün bunların günümüz Müslümanları için ne ifade etmesi gerektiğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yazar, kitabını "İyilik Gelecekte Bekliyor" başlığıyla sonlandırmıştır. Bu bölümde İslâm toplumlarının bugün yaşadıkları sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel bunalımlardan çıkabilmeleri için bir takım önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerin, gönül dünyası İslâm'ın garipliğinden dolayı buruk olan her Müslümanın ortak kanaati olduğunu söyleyebiliriz.

2. Özgünlük ve Bilimsel Yeterlilik

Yazara göre İslâm, tarihsel ve geleneksel bir boşlukta şekillenmemiştir. Tarihi olayların doğru anlaşılabilmesi için tarihi süreklilik göz ardı edilmemelidir. Hz. Peygamber'in sîreti; tarihsel, sosyo-ekonomik, yaşadığı dönemdeki küresel gerçeklikten ve insani ilimlerin verilerinden bağımsız bir şekilde okunamaz. Bunlar göz ardı edildiği takdirde günümüzde olduğu gibi tarih dışı, hayatın gerçeklerinden kopuk bir peygamber tasavvuru eşliğinde düalist bir anlayış ortaya çıkar. Yazarın bu tematik siyer çalışmasında kitabın önsözünde belirtmiş olduğu bu yöntemi büyük bir vukufiyetle yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde İslam toplumları hayatın her alanından büyük sarsıntılar yaşamaktadır. Bunun nedenleri hakkında birçok saik söz konusudur. Özellikle müsteşrikler ile onlardan etkilenen kimi düşünürler bu krizi doğrudan mesajın özüyle ilişkilendirmektedirler. Yazar bu konuda geleneksel yaklaşımları sarsmadan İslam toplumlarının epistemolojik bir kriz yaşadığı tespitini yaparak sorumluluğu modern aklın kriz ve durgunluk yaşamasıyla ilişkilendirmektedir. Bunu da kavramsal bir yaklaşımla yaparak tarihi olaylara bütüncül bir perspektif kazandırmaktadır. Ayrıca eser, tarihsel bilgiyi sağlam bir yöntemsel plan dâhilinde senkronize ederek siyer yazımına önemli kazanımlar sağlamaktadır. Kitap, Hz. Peygamber'in risaleti süresince izlemiş olduğu yöntemlerin nevi şahsına münhasır olduğu tespitini yaptıktan sonra bütün zamana hitap edecek ilkeleri de barındırdığını sistematik bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yönüyle kitap günümüz Müslümanlarının gerçekle temas kurmasına önemli bir katkı sunmakta ve geleceğe dair umutlu olmaları için ufuk açıcı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Yine yazar Hz. Peygamber'in hayatı hakkında sahil bir tasavvur oluşturabilmemiz için modern tarih çalışmalarında sıklıkla kullanılan yeni yöntemlerin kullanılması gerektiğini belirtmekte ve eserinde bunu kısmen denemektedir. Müellife göre siyer ilmindeki sorunların çözümü için İslâmî metinlerin dışında diğer milletlerin tarih kitapları, kazı çalışmaları, dilbilimsel çalışmalar, DNA araştırmaları ve modern bilimin bütün imkânlarından yararlanmak gerekmektedir. Yazara göre Hz. Peygamber'in hayatı modern bilimlerin imkânlarından da yararlanan detaylı bir

¹⁷ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 423-442.

araştırmalara yeterince konu olmamıştır. Yazarın bu tespiti günümüzde artık göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Yazar, Hz. Peygamber'in sîretini konu edinen birçok çalışmanın var olduğunu fakat bu çalışmalarda yer alan bilgilerin; yeterince incelenip güvenilirliğinin tescil edilmediğini, stratejik ve siyasi bir okumaya tabi tutulmadığını ve bu nedenle de sağlam bir metodolojiden mahrum birer ham maddeden oluştukları gibi iddialı bir yaklaşım ortaya koymakta ve kendisinin Hz. Peygamber'in hayatını stratejik ve siyasî olarak okuyacak bir metodoloji oluşturduğunu ve bunun bizi nebevî eylemin stratejik temellerine dair derin bir anlayışa, tutarlı ve eksiksiz bir sisteme kavuşturabileceğini belirtmektedir. Yazarın siyer çalışmaları hakkındaki bu değerlendirmesine katılmak pek mümkün değildir. Çünkü bu konuda yapılmış özgün örnek çalışmalar söz konusudur.

Yazar eserin tamamında modern kavramlar eşliğinde Hz. Peygamber'in hayatının siyasî boyutunu evrensel bir bakış açısıyla okumaya çalışmaktadır. Konunun modern kavramlardan hareketle sunulması Hz. Peygamber'in mesajının evrenselliğini vurgulama amacına matuf olduğunu düşündürmekle birlikte bu kavramların çoğunun seküler kökenli olmalarının, mesajın özgünlüğünü ifade etmekte yetersiz kaldığını düşünmekteyiz. Yazarı böyle bir yönteme sevk eden en önemli nedenin, modern dönemde özeldir Arapların genel de ise tüm İslam toplumlarında yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik bunalımlar ile bunların zihinlerde oluşturduğu kırılmalar olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar, Hz. Peygamber'in biyografisinin stratejik yönüne değinen bu eserini dört esasa göre ele aldığını ve bu referans kaynaklarının ilkinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu, âyetleri nüzûl sırasına uygun olarak kendi bağlamında değerlendirmenin Hz. Peygamber'in hayatını doğru bir şekilde anlamada hayati bir rol oynadığını belirtmekle birlikte yazımda bunu öncelediğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü kitabın genelinde çok az sayıda âyete yer vermiş ve bunları da çoğunlukla bağdaştırma amacıyla kullanmıştır. Bunu yaparken de âyetlerin ne nüzûl sırasını ne de Mushaf'taki sıralamasını belirtmiştir. Hâlbuki Kur'ân, Hz. Peygamber'in dinî ve siyasî eylemlerini yerine göre yönetmiş, yönlendirmiş ve sınırlayıp müdahale etmiştir. Böylece tarihin ilahi iradeden bağımsız gerçekleşen bir olgu olmadığını ilk Müslümanlarla iletişimde açıkça vurgulamıştır. İkinci esas; siyer bilgilerini incelerken Pers, Roma, Habeş ve Himyerîler gibi milletlerin bu döneme ilişkin kaynaklarında yer alan bilgilerle mukayese edilmesidir. Yazar, bu konuda Hz. Peygamber'in Habeşistan, Romalılar ve Perslerle ilişkilerini incelerken bahsi geçen yönteme başvurmuştur. Fakat bu kaynaklar da yerel dillere ait olmayıp İngilizcedir. Yazar bu yöntemi takip ederken sadece geleneksel yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesine imkân sunmaktadır.

Yazara göre Hz. Peygamber'in iki önemli misyonu vardır. Daha ilk vahiyden itibaren ona risâletinin evrenselliği ve kıyamete kadar süreceği bildirilerek görev alanının sınırları çizilmiş sonra da risâletinin gayesinin âlemlere rahmet olduğu vurgulanmıştır. Yani Hz. Peygamberin vazifesi ve gayesi bellidir. Bu iki temel ilke Hz. Peygamber'in bütün eylemlerinin esasını oluşturmuştur. Kitap, stratejik ve siyasî merkezli yazıldığı için Hz. Peygamber'in rahmet boyutunun yeterince ortaya konabildiğini söyleyemeyiz.

Yazar, Kâbe hizmetlerinin taksimi hususunda Kureyş kabileleri arasında çıkan ihtilaf sonucunda oluşan Hilfü'l-Mutayyebûn (Güzel Kokulular İttifakı) ile Hilfü'l-Ahlâf (Yeminliler İttifakı) hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır: Güzel kokulular ittifakı ahlaki meziyetlerin, cömertliğin

ve adaletin temsilcileridir. Yeminliler İttifakı ise menfaatine düşkün, güçlerini korumak uğruna her türlü değeri hiçe sayan ve gaddar bir zihniyete sahiptir.¹⁸ Yazar, ısrarlı bir şekilde bu hususa vurgu yapmaktadır. Fakat verilen bu bilgiler tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Öncelikle bu iki ittifak Mekke siyasî hayatındaki hâkimiyet mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. İkicisi, kaynakların verdiği bilgiye göre Mekke döneminde 232 kişi Müslüman olmuş, bunlardan yüz yirmi beşi Mutayyebûn'dan, doksan biri de Ahlâf grubundandır. Yine Hz. Peygamber'e karşı gelen kabile liderlerinden bir kısmı Mutayyebûn bir kısmı da Ahlâf ittifakındandır.¹⁹ Ayrıca Kur'an'ın geldiği ortam için bu türden kurumsallaşmış bir değerler sisteminin varlığından söz etmek çok mümkün değildir. Yazarın kurgusal bütünlük sağlamak adına bu tür genellemelere sıkça başvurduğu söylenebilir.

Yazar, Uhud Savaşı'nda Mekke müşriklerinin Müslümanlara müslu yapmasına değinmiş ve bu yapılanların Arap savaş gelenekleriyle bağdaşmadığını belirtmiştir.²⁰ Fakat bu bilginin doğruluğunu teyit etmek mümkün değildir. Çünkü bu bilgiler yazarın da yararlandığı kaynaklardan birisi olan Cevad Ali'nin *el-Mufassal* isimli eserinde verilen bilgilerle açıkça çelişmektedir: Câhiliye savaşlarında işkence (müslu) yapmayı yasaklayan herhangi bir hukuki müeyyide olmadığı için savaşçılara ve esirlere beden uzuvları kesilerek işkence yapılıyordu. Bazen de esirler ölünceye kadar ateşte yakılıyorlardı. Hire hükümdarlarından bazıları esirleri ya toplu halde yakarak öldürmüşler ya da vücutlarının bir kısmını yakmışlardır. Bunu, isyancılara ve düşmanlarına gözdağı vermek için yapıyorlardı.²¹ Hz. Peygamber'in Bedir esirleri hakkında yapmış olduğu istişarede Abdullah b. Revâha'nın esirlerin yakılmasını önermesi, o dönemde esirlerin yakılarak cezalandırma yönteminin uygulandığını göstermektedir.²²

Eserde Hz. Peygamber'in o güne kadarki oluşturduğu en büyük orduyla Bizans üzerine düzenlediği ve birçok farklı stratejiyi içeren Tebük Seferi'ne; Huneyn ve Tâif gazvelerine yer verilmemiştir. Kanaatimizce eserin ortaya koymak istediği genel tablo içinde bunlar birer eksiklidir.

Yazar, eserinin her bölümünde hem bölümlere hem de bölümün kendi içerisinde başlıklara yer vermiştir. Bazen bu başlıklardan bazılarının muhtevayla uyumlu olmayan abartılı ve tarihi gerçeklerle bağdaşmayan başlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Hz. Peygamber'in Tâif'ten dönüşünü "Tarih Bilinciyle Güçlendirilmiş Mekke'ye Geri Dönüş" başlığıyla abartılı bir şekilde sunmuştur. Hudeybiye Antlaşması'nın konu başlığı mütercimler tarafından "İslâm Ümmetinin Şahlanışı" olarak tercüme edilmiştir. Başlığın bu şekilde tercüme edilmesi olaya olağanüstü bir anlam yüklemektedir. Fakat kitabın orijinal metnindeki başlık bu anlamı vermemektedir. Orijinal

¹⁸ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 41-61, 125, 135, 139.

¹⁹ Adem Apak-Adnan Demircan, *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2021), 88-142.

²⁰ Wadah Khanfar, *İlk Bahar*, 293-323.

²¹ Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut, y.y., 1993), 5/466-467.

²² Taberî, Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 11/272-282; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: y.y., 1984), 1/108-100; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, 1955), 1-2/676-677.

metne göre başlığın “İslam Ümmetinin Ortaya Çıkışı” olmalıdır. Ayrıca bu olay bağlamında İslâm ümmetinin şahlanışı ifadesinin kullanılması tarihi gerçeklerle de bağdaşmamaktadır.²³

Sonuç

İslam toplumlarının günümüzde siyasî, stratejik ve ekonomik sorunlara yaklaşırken kullandığı çağdaş yöntemler birçok soruna yol açmış, sosyal ve ahlâkî yapının dokusunu zedelemiştir. Bu da Müslümanların gerçeklikle etkileşim kurma ve geleceği tasavvur etme yeteneğini derinden yaralamıştır. Müslümanlar yaşamış oldukları bu epistemolojik kriz nedeniyle geçmişi yüceltiyor, şimdiki ıskalıyor ve geleceği sağlıklı bir şekilde tasavvur edemiyorlar. Bu nedenle Hz. Peygamber'in hayatı güzel bir geçmişte yaşamak ve yapılanları kutsamak için değil, yeni bir siyasî ve stratejik bilinç inşa etmeye yardımcı olacak bir bilgi metodolojisi ve sistem kurmak için yeni bir bakış açısıyla da okunmalıdır. Bunu da taklidin esaretinden kurtulmuş, sorunların zamanın değişmesinden değil, zihinlerin tembelliğinden kaynaklandığını idrak eden özgür bilinçler çözebilir. Bu bilinç; hayata anlam kazandıran ahlâkî ve varoluşsal gayelere sahip, kendinden emin ve dengeli bir benliktir. Kitabın, bu idealin gerçekleşmesi için mütevazı bir katkı sunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Apak, Adem-Demircan, Adnan. *Hz. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2021.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: y.y., 1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sakkâ v.d. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1955.
- Khanfar, Wadah. *er-Rebüülevvel*. Beyrut: Cüsûr lil-tercüme vel-neşr, 2020.
- Khanfar, Wadah. *İlk Bahar*, çev. Mehmet Yuşa Solak-Hasan Hacak. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021.
- Köse, Ramazan Sami. “İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2021).
- Macit, Abdulkadir. “Wadah Khanfar, İlk Bahar: Hz. Peygamber'in Hayatına Dair Stratejik ve Siyasî Bir Okuma”. *İnsan ve Toplum*, (2021).
- Muhammed Hamidullah. *İslam Peygamberi*. İstanbul: İrfan Yayınları, 1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hecer, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: y.y., 1984.

²³ Wadah Khanfar, *er-Rebüülevvel*, 289.